

Cirkev mala byť postupne zlikvidovaná

O praktikách komunistického režimu voči Cirkvi sa rozprávame s cirkevným historikom Jozefom Haľkom

Keď začneme zoširoka, aký bol oficiálny postoj v období komunizmu voči Cirkvi?

„V zásade mali komunisti dva ciele, pokiaľ ide o Cirkev. Konečný cieľ bol zničiť Cirkev a zlikvidovať aj náboženstvo ako také. Parciálnymi cieľmi boli podriadenie si Cirkvi v čase, keď sa moc etablovala a jej využitie vo vlastný prospech – napríklad súhlasom a chválením jednotlivých opatrení Cirkvou. To malo byť len dočasné riešenie. Potom mala byť Cirkev postupne, pomaly zlikvidovaná.“

Aký bol názor na náboženstvo?

„Komunizmus bol v podstate a zásadne ateistický. V Leninových inštrukciách je však napísané, že náboženská otázka nemá byť pri preberaní moci komunistami na prvom mieste. Keby sa začalo náboženskou otázkou, tak by sa mohol otupiť revolučný potenciál najmä roľníckych mas. Roľníci boli tradične nábožní, spätí s Cirkvou. Keďže aj roľníkov bolo treba zapojiť do tohto procesu, tak Lenin varoval pred tým, aby sa začínalo náboženskou otázkou. Až v určitej fáze uchopovania a realizácie moci potom došlo k zásahu proti Cirkvi.“

Aké boli praktiky voči Cirkvi a aká bola ich škála?

„Najprv bolo treba postupne Cirkev odrezat' od spoločnosti. Znamenalo to likvidáciu školstva, kde Cirkev bola v priamom každodennom kontakte s mladšou generáciou. Aby sa pri ďalších zásahoch nemohla Cirkev cez svoje komunikačné kanály brániť, boli zlikvidované prakticky všetky náboženské periodiká okrem troch. Mali dosadené prorežimné redakcie, ktoré cez médiá v podstate zavádzali verejnosť o postoji k Cirkvi. Ten bol prezentovaný tak, že Cirkev má byť režimu vďačná za to, že režim prevzal jej financovanie. To bol ďalší krok, že Cirkev bola obratá o svoje majetky pod rúškom toho, že štát bude financovať Cirkev. Majetková základňa garantovala istú nezávislosť a slobodu Cirkvi. Ale štát financoval Cirkev na základe určitého kľúča. Kňaz, ktorý mal dostať faru, musel mať dobrozdanie cirkevného tajomníka; čo ale nevyhnutne nemusí znamenať, že všetci kňazi, ktorí v tom čase pôsobili, boli prorežimní. Tieto tri zásahy vytvorili situáciu, v ktorej už bolo možné siahnuť priamo na predstaviteľov Cirkvi. Znamenalo to začať procesy s biskupmi a kňazmi a začať ich v podstate dlhodobo a systematicky šikanovať. Vytvorili sa skupiny kňazov – oni tomu hovorili diferencovaný prístup. Boli to kňazi tzv. lojálni, kňazi protištátni a medzitým ešte existovali stupne, podľa ktorých sa kňazi hodnotili: prevažne reakční, prevažne prorežimní alebo neutrálni, pasívni,... V zásade išlo o diferenciaciu kňazstva s tým, že režim sa snažil prevziať aj samotný základný manažment Cirkvi. V preambule Úradu pre veci cirkevné bolo napísané, že má najvyššiu kontrolnú a riadiacu moc nad Cirkvou.“

Čiže Úrad pre cirkevné veci bol oficiálny orgán v konaní s Cirkvou?

„V roku 1949 došlo k pokusu o vytvorenie národnej Cirkvi. Znamená to, že katolícka Cirkev by prestala komunikovať s pápežom a prestala by ho poslúchať. Bola predstava, že by boli prorežimní biskupi a Cirkev by bola nástrojom na dosahovanie cieľov režimu. Ale tento pokus sa nepodaril. Ukázalo sa, že v srdciach ľudí je veľmi hlboko zakorenená úcta k Svätému Otcovi a k univerzálnej Cirkvi. Preto keď Pius XII. v lete 1949 vydal dva dekréty, ktorými boli exkomunikovaní spolupracovníci komunizmu, komunisti a adherenti Katolíckej akcie, vyvolalo to v ľuďoch veľkú identifikáciu s Cirkvou. Už prakticky na jeseň 1949 museli komunisti konštatovať, že situácia jednoducho nie je zrelá na to, aby sa najmä na Slovensku veriaci odtrhli od komunikácie s pápežom. Keďže sa nepodarilo vytvoriť falošnú Cirkev, ktorá by sa tváрила ako Cirkev, ale zároveň bola úplne v rukách vládnej moci, musel vzniknúť Úrad pre veci cirkevné, ktorý bol v podstate nepriamym priznaním neúspechu tejto Katolíckej akcie. Štyridsať rokov existovala štátna inštitúcia, ktorá sa snažila riadiť Cirkev, vypracovávala kadrové posudky na kňazov, pridelať peniaze,

rozhodovala o prijatí bohoslovcov – samozrejme v úzkej súčinnosti s Ústredným výborom komunistickej strany, kde sa o týchto veciach v zásade rozhodovalo.“

Aká bola práve úloha Štátnej bezpečnosti?

„Štátna bezpečnosť dokonca mala istý čas špeciálny cirkevný odbor, ktorý sa zaoberal len cirkevnými vecami. To bolo v päťdesiatych rokoch.

Samozrejme, že ŠtB bola predĺženou rukou komunistickej strany. Jej úlohou bolo odhaľovať tzv. triednych nepriateľov. Neštítala sa prakticky ničoho: odpočúvala miestnosti a telefóny, odchytila poštu, organizovala riadenú zavádzajúcu korešpondenciu, ktorá fingovala situácie, kedy sa určité osoby mohli dostať do vzťahov, ktoré boli vyfabrikované práve štátnou bezpečnosťou. To bola zisťovacia činnosť. Znamená to aj vytváranie agentúrnej siete vo vnútri Cirkvi, aj medzi kňazmi, z ktorých niektorí žiaľ naozaj spolupracovali a chvála Bohu mnohí nespupracovali. Samozrejme, hneď ako sa zistilo, tak sa zasahovalo – to bola represívna činnosť: buď priamo, otvorene alebo sa robili rozkladné opatrenia pri nejakej akcii. Čiže štátna bezpečnosť za štyridsať rokov zohrala veľmi významnú úlohu vo vzťahu k Cirkvi. Snažila sa infikovať všetky cirkevné inštitúcie, dostať sa do blízkosti biskupov, monitorovať kázne kňazov, riadiť ich premiestňovanie, ... Jej úloha je neodmysliteľná a veľmi negatívna.“

Čiže adresátmi akcií ŠtB boli biskupi, kňazi, rehoľníci,...

„Ale aj aktívni veriaci, špeciálne záujmové skupiny, ako boli učitelia, ľudia v kultúre – teda ľudia, ktorí mali dosah na verejnosť nejakým spôsobom.“

Prečo bolo toľko perzekúcií a znepríjemňovania života aj voči laikom, ktorí by sa dalo povedať neboli tak spoločensky významní?

„Do kostolov chodila určitá kategória ľudí a keď ich nemali ako pritlačiť, neboli represie. Ale keď bol niekto učiteľ, vo funkcii alebo zodpovednosti, tak sa zisťovala aj jeho náboženská príslušnosť. Ale okrem tejto pragmatickej stránky tu bola ešte filozofická, a sice, že tu bola snaha zlikvidovať a vytrhnúť náboženstvo zo srdca človeka. Čiže komunizmus má v pozadí spirituálny základ, a to antiteizmus. To ani nie je ateizmus, neuznávanie Boha, ale antiteizmus. Ako sa to raz opýtal jeden kazateľ v Bratislave: ak Boh neexistuje, prečo treba proti nemu tak intenzívne bojovať?“

Bolo za tým aj to, aby ľudia mali strach? Napríklad Jukl a Krčméry neboli oficiálni predstavitelia Cirkvi, napriek tomu boli súdení.

„Vladimír Jukl a Silvester Krčméry síce neboli oficiálni predstavitelia Cirkvi, ale boli to veľmi účinne pracujúci najprv laici, ktorým sa potom podarilo vytvoriť aj krúžkové hnutie. Cez svoje kontakty a siete boli veľmi vplyvní a preto bol proti nim vedený aj proces. Jednoducho Štátna bezpečnosť a komunistická strana sa snažili všetky skupiny obyvateľov ateizovať. Malo to aj rozmer, že zásadne treba vytrhnúť zo srdca človeka vieru v Boha.“

Ako sa s obdobím komunizmu už po revolúcii vyrovnala Cirkev?

„Cirkev sa vyrovnala s týmto obdobím tým, že kňazi, ktorí spolupracovali s režimom napríklad aktívnou a prorežimnou účasťou v mierovom hnutí katolíckeho duchovenstva a neskôr v združení katolíckeho duchovenstva Pacem in terris, odišli z kľúčových pozícií v Cirkvi. Bola vec ich osobného svedomia, nakoľko sa s tým vysporiadali.“

Čo si myslíte, ako sa s obdobím komunizmu vyrovnala spoločnosť?

„Vyrovnáť sa s touto vecou, to sa nedá urobiť jednorazovo. Je to vec dlhodobá a je to aj otázka výmeny generácií. V istom zmysle slova katarzia do určitej miery prebehla cez to, že sa mohlo komunikovať všetko, čo sa dialo počas komunistického režimu. Mohli sa publikovať svedectvá tých, ktorí boli počas komunizmu prenasledovaní. Mnohí z nich to ale napríklad nechceli, lebo to brali ako niečo, čo je medzi nimi a Bohom a nechceli si z toho z ich pohľadu robiť nejaké bonusy smerom na verejnosť. Cirkev mohla

cez kázne, knihy, rôzne podujatia reflektovať toto obdobie. Problémom je, že komunistický režim a kľúčoví ľudia, ktorí boli zodpovední, pokiaľ viem nikdy neurobili nejaké gesto ospravedlnenia sa voči nielen Cirkvi, ale voči všetkým prenasledovaným. Ale Cirkev a jej členovia sa každý deň modlia: „*Odpusť nám naše viny, ako i my odpúšťame svojim vinníkom.*“ Ale odpúšťanie vinníkom neznamená, že sa pravda nepomenuje a nereflektuje taká, aká v skutočnosti bola. Odpustenie neznamená, že budeme retušovať minulosť.“

Teraz už žijeme v slobodnej spoločnosti. Je teraz pre nás kresťanov nejaká hrozba?

„Univerzálna hrozba všetkých čias je možnosť páchať hriech – na individuálnej, spoločenskej, aj globálnej úrovni. Hrozba tejto doby je bezbrehý liberalizmus, to znamená neuznávanie akéhokoľvek transcendentálneho nemenného princípu morálnych konštánt, z ktorých sa vychádza a na ktorých sa buduje. Zdá sa, že ako keby súčasná moderná spoločnosť chcela na spôsob babylonskej veže prevziať riadenie všetkého do svojich rúk. Toto sa dialo vždy, ale dnes sa to deje zvláštnym spôsobom.“

Za rozhovor ďakuje
Andrej Kmeťo

Tento rozhovor bol uverejnený v čísle 7/2011.